

Kitap Tanıtımı: Metin Tenkidi

Selahattin Polat, İFAV Yayınları, İstanbul 2010, 345s.

Tanıtan: Recep Bilgin¹

Eser metin tenkidi kavramının İslam dünyasında ve ülkemizdeki kullanımının uluslararası kullanımından farklılaşması problemine çözüm getirilebilmesi konusunu tartışmaya açmayı ve bir disiplin olarak metin tenkidinin mahiyeti ve boyutlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Metin tenkidi kavramı, ilmî ve akademik bir faaliyet olarak ele alındığında en temel anlamıyla metinlerdeki bozulma ve değişmelerin düzeltilmesi anlamına gelir. Metinlerin düzeltilmesi her zaman sadece elimizdeki yazma ve basma mevcut nüshalar üzerinde çalışarak mümkün olmayabilir. Bunun için çok zaman elimizdeki metnin bütün hikâyesini bilme zorunluluğu vardır. Ayrıca elimizdeki metinlerin çoğu ister bir yazara ait olsun, ister derleme olsun bir defada son şeklini almış değil, zaman içerisinde tekâmül ve teşekkül etmiş olabilir. Bu yüzden metin tenkidi ancak, “metin tarihi” zemininde icra edilirse isabetli sonuçlar alınabilir. Her metin tenkitçisi elindeki metnin ilk kaynağından elimizdeki son şekline kadar tarihini, geçirdiği aşamaları çok iyi bilmelidir.

Eserde, metin tenkidinin mahiyeti, boyutları, yakın disiplinlerle ilişkileri geniş ölçüde işlenmiştir. “Metin tenkidi” kavramına ilişkin yaygın yanlış anlayışlara, hatalı ve indirgemeci tavır ve uygulamalara dikkat çekilmiştir. Ayrıca konunun tarihsel bir zeminde kavranması, bugün bulunduğumuz noktanın daha iyi takdir edilebilmesi, ülkemizde yapılması gerekenlerin neler olduğunda sağlıklı bir uzlaşmaya zemin hazırlanması amacıyla; metin tenkidinin tarihsel gelişimi geniş perspektifli ama çok özlü bir şekilde verilmeye çalışılmıştır.

Eser, dört bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, Türkçedeki “metin tenkidi” kavramının çok anlamlılığı problemi üzerinde durulmuş, günümüz ilimler tasnifi içinde metin tenkidinin yeri ve disiplinin boyutları ele alınmış ve metin tenkidi ile ilgili bazı yanlış anlayışlara temas edilmiştir.

“Türkçede Metin Tenkidi Kavramının Çok Anlamlılığı” yan başlığı altında, metin tenkidinin tanımı ve boyutları, bilimler tasnifindeki yeri ve metin tenkidi ile ilgili olan filoloji, kitap bilimi, el yazmaları bilimi gibi bilim dalları incelenmiştir.

¹ Dr. Recep Bilgin, Hadis, Milli Eğitim Bakanlığı, El-mek: recepbilgin69@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2858-3039. Tel: 0 549 6632320

“Metin tenkidi ile ilgili diğer disiplinler konusunda ise; “metin tenkidi ve bilimsel neşir”, “neşir türleri”, “belgesel neşir”, “tenkitli neşir”, “seçmecî neşir”, “kayıp eserlerin metinlerinin inşa edilmesi”, “temel tenkit, yüksek tenkit”, “metnin orijinali/orijinal metin problemi”, “metin tenkidinin önemi ve bilimsel değeri” ve “metin tenkidi-metin tarihi ilişkisi” değerlendirilmiştir.

Metin tenkidi ile yakından ilgili diğer tenkit türleri olan, “tarih tenkidi”, “gramer tenkidi veya filolojik tenkit”, “rivayet tenkidi”, “form tenkidi”, “redaksiyon tenkidi”, “kaynak tenkidi” ve “edebî tenkit” konularında bilgi verilmiştir. Ayrıca metin tenkidi hakkında bazı yanlış anlayışlar ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde, Batı ve İslam medeniyetinde metin tenkidine yönelik faaliyetlerin tarihsel serüveni ele alınmıştır. “Batı Tarihi ve Kültüründe Metin Tenkidi” yan başlığı altında, “Antik Yunan ve Latin kültüründe metin tenkidi”, “Antik yazı malzemeleri”, “kitap formları”, “Antik Yunan’da metin tenkidi” ve “Roma İmparatorluğu döneminde metin tenkidi” konusu ele alınmıştır.

Kitâb-ı Mukaddes metin tenkidi konusunda “eski ahit metin tenkidi”, “yeni ahit metin tenkidi”, “batıda bilimsel metin tenkidi dönemi ve gelişimi” incelenmiştir.

“İslam Tarihinde ve Kültüründe Metin Tenkidi” yan başlığı altında, İslâmî metinlerin oluşumu, gelişimi ve metin tenkidi uygulamalarının ortaya çıkışı, hadis tarihinde metin tenkidi, rivayet/metin nakletme yöntemleri ve metin tenkidi çalışması örnekleri değerlendirilmiştir. Ayrıca Batı’da ve Türkiye’de metin tenkidinin tarihi gelişimi hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde; metin tenkidi uygulaması ve metin tenkidi yaklaşım ve yöntemleri incelenmiştir. “Metin Tenkidine Farklı Yaklaşımlar” yan başlığı altında, metin tenkidi yöntemleri ve metin tenkidinin aşamaları, metin tenkidinin ontolojisi, metin tenkidine farklı yaklaşımlar ve farklı metin tenkidi anlayışları tasnif edilmiştir. Bunlar; yazarı esas alan ve merkeze koyan yaklaşım, tarihsel yaklaşım, estetik yaklaşım, sosyolojik yaklaşımdır. Ayrıca bu yaklaşımların, metne müdahale yetkisi ve derecesi açısından tasnifi, tarihsel olan ve olmayan şeklinde ayrılarak incelenmiştir.

Metin tenkidi ile ilgili genel ilkeler konusunda, eserin gerçek ve doğru isminin belirlenmesi, eserin nispet edildiği müellife ait olup olmadığının araştırılması, eserin nüshalarının araştırılması, İslam kültürüne ait el yazmalarının dünyadaki dağılımı, önemli yazma merkezleri, yazmalara ulaşma yolları, müellif nüshası, müellif nüshasının farklı sürümleri, müellif nüshasının müsveddesi, nüsha araştırmasında gerekli titizliğin gösterilmemesinin olumsuz sonuçlarına örnekler, yazma nüshaların istinsah tarihleri ve tarihlendirme ölçütleri, nüsha seçimi konusundaki

genellemeci, indirgemeci ve hatalı yaklaşımlar hakkında bilgi verilmiştir. Metin tenkidi yöntemleri olarak da, nüshaların soyağacını çıkarma yöntemi ve aşamaları ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde ise metin tenkidinin İslâmî ilimler için önemi ve vaat ettikleri üzerinde durulmaktadır. İslâmî ilimlerde metin tenkidi meselesinde, hadiste metin tenkidi, hadiste içerik tenkidi ve genel sorunları, hadisin Kur'an'a aykırılıkla eleştirisi, hadislerin akli eleştirisi, hadisin tarihsel gerçeklere aykırılığı, hadisin dinin genel esaslarına, kıyasa, makâsıda, maslahata, amelî sünnete aykırılığı, hadisin icmâa aykırılığı, hadisin tecrübeye ve bilime aykırılığı, umumu belvâ'da tek kalan râvînin rivayeti, râvînin rivâyetini inkâr etmesi, rivayetiyle amel etmemesi veya rivayetine aykırı fetva vermesi gibi meseleler değerlendirilmiştir.

Metin tenkidi konusunda derinlemesine ve akademik düzeyde çalışacaklara şu tavsiyelerde bulunulmuştur: Araştırmacının öncelikle Grekçe, Latince, Almanca ve İngilizce dillerini çok iyi bilmesi gerekmektedir. Çünkü batıda yazılmış metin tenkidi teorisine ilişkin klasikleşmiş kitapların çoğunluğu, Grekçe ve Latince metinlere yönelik olarak yazılmıştır.

Metin tenkidinin İslâmî ilimlerdeki yerine gelince, her şeyden önce metinlerdeki bozulmaların tamiri ile metnin Kur'an'a, akla, tarihsel gerçeklere aykırılık gibi belirli kriterlerle sıhhatinin sorgulanması şeklindeki iki tür metin tenkidini birbirinden ayırma zorunluluğu kavram kargaşasının önlenmesi açısından zorunludur. Bu iki tenkidin aynı kavramla ifadesinden kaynaklanan karışıklığın bir uzlaşma oluşuncaya kadar en azından kavramın bireysel kullanımlarında bu ayırımı dikkat edilerek giderilmesi yolu izlenebilir.

Müellif şu sonuca varmıştır; Türkiye'de Cumhuriyet dönemi boyunca tenkitli neşirler, el yordamıyla yapılmış ve az sayıda istisna hariç geneli itibarıyla nüsha farkları dipnotta gösterilmiştir. Metinlerle değişik düzeylerde ilgilenen herkesin en temel iki sorunu "metnin sıhhati" ve "anlaşılması"dır. Metin tenkidi sadece metnin sıhhati açısından değil, anlaşılması ve yorumlanmasında da kritik önemi haizdir. Çünkü deforme olmuş metinler üzerindeki yorum faaliyetleri de sıhatsız olacaktır. Sıhatsız metinler üzerindeki bütün faaliyetler problemlidir, noksandır, hatalara açıktır.

Eser pratik amaçlarla okunmamalı sadece uygulama ile ilgili bölümlere yoğunlaşmakla yetinilmemeli, bütün bölümleri aynı ihtimam ile mütalâa edilmeli, uygulama bölümünde söylenenlerin daha iyi anlaşılabilmesi açısından zaruridir. Bunun için dünyanın önde gelen büyük metin tenkitçilerinin yaptıkları tenkitli neşirlerin incelenmesi gerekir. Bu konuda İslam dünyasında yapılmış tenkitli neşirlerin örnek alınmalarının, bazı istisnaları hariç yeterli teorik ve metodolojik alt yapıdan mahrum

olmaları sebebiyle son derece yanıltıcı olabileceğini belirtmek bilimsel bir sorumluluktur.

Eser Türkçede konusunda ilk müstakil eser olması hasebiyle, bütün ilk kitapların risk ve dezavantajlarını taşımaktadır. Bu eser, metin tenkidi ve neşri ile ilgili İngilizce ve Arapça temel kaynakların ve literatürün taranması, eleştirilmesi, bir sürü detay içinden en gerekli konuların seçilmesi ve dünya literatürünün bir sentezinin sunulması şeklinde çok geniş bir temele sahip olmakla birlikte; konusunu halletmek, son noktayı koymak, bu konudaki bütün sorunları çözüme kavuşturmak gibi tek bir eserin gerçekleştirmesi mümkün olmayan bir iddiaya sahip değildir. Bu konuda çalışacaklara kılavuz olabilecek bir giriş ve el kitabı ihtiyacını karşılayabilir ve ilim camiasının ilgilerinin bu alana daha fazla yoğunlaşmasına; bu alanda, teorik, pratik ve eleştirel çalışmaların ivme kazanmasına vesile olabilmek amacıyla hazırlanmıştır.